

ליאור להב

בבנינו של בית המקדש

זכה עם ישראל, זכינו אנו לשחרורה של ירושלים עיר קדשינו מעול זרים. זכינו לראות שהעיר שהיתה חרבה ושוממה מבלי בניה, עתה נתקימה בה נבואתו של זכריה: "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים, ואיש משענתו בידו מרוב ימים" (זכריה ח', ד').

ידוע ומפורסם הדבר, שבבנינה של ירושלים עלינו לעסוק ככל יכלתנו בהתישבות, בפיתוח, בגאולת קרקע וכו', אולם בכל הקשור להר הבית ולבנין בית המקדש כרגע אנו מנועים מלהחליט ומלפעול, מעין "אל תעירו ואל תעוררו את האהבה עד שתחפץ". אולם כשאותה אהבה כן תחפץ, מה יהיה תפקידנו אנו בבנין הבית? האם בנין הבית יהיה מעשה ידי אדם עץ ואבן, או שמא ירד באש מן השמים?

הנביא יחזקאל בסוף נבואתו (יחזקאל מ', א') קורא: "בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה... היתה עלי יד ה'... במראות אלקים הביאני אל ארץ ישראל, ויניחני אל הר גבוה מאוד ועליו כמבנה עיר... וידבר אלי האיש: בן-אדם ראה בעיניך ובאוזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותכה הובאתה הנה. הגד את כל אשר אתה רואה לבית ישראל". וביאר שם הרד"ק "אל הר גבוה מאד - זה הר הבית כמש"כ נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות... והראהו בנין הבית העתיד כמו שהראהו חרבנו, לנחם בנבואה זו בית ישראל אשר גלו, כי לא תאבד תקוותם, ועוד ישבו אל הארץ, וישבו בה לבטח. והראהו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב איך יבנו". מפשט לשון הרד"ק עולה אם כן, שיחזקאל ראה בחזיון הנבואה כיצד יבנה בית המקדש, וזה יעשה ע"י בונים העוסקים במלאכה, בדומה לאותו איש, שהיה עומד על הבונים, ומודד האורך והרוחב איך יבנו. גם בהמשך, על הפסוק: "צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו... וכל תורותיו הודע אותם, וכתוב לעיניהם, וישמרו את כל צורתו ואת כל חוקותיו ועשו אותם" כותב רש"י: "ילמדו עניני המידות מפיו, שידעו לעשותם לעת קץ".

עקרון זה, שבנין בית המקדש יעשה על ידינו, ואנו נעמול בבנינו, מופיע בכמה מקומות, מהם שמופיע כבדרך אגב ומהם במפורש.

בגמ' ביבמות (ו'.) מצינו: "יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת? ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה', משמע מלשון הגמ' שיבנה בית המקדש על ידינו עד שהוצרכה ללמוד, שכשנבנהו - לא ידחה את השבת.

בירושלמי (פסחים פ"ט ה"א) "איש טמא-נפש נדחה לפסח שני, ואין ציבור נדחין לפסח שני... ניתן רשות לישראל לבנות את בית הבחירה, יחיד עושה פסח שני ואין ציבור עושים פסח שני". והטעם הוא שכשיבנה בית המקדש ונעמוד לפני הקרבת קרבן פסח, אפ' רובו של ציבור טמא, קרב הפסח בטומאה, שטומאה דחוייה בציבור, משא"כ אצל יחיד טמא. עכ"פ למדים אנו מכאן אגב אורחא, שבנין בית המקדש יעשה על ידינו.

בבראשית רבה (פרשה ס"ד עה"פ "אם תעשה עמנו רעה") איתא, שבימי ר' יהושע בן חנניה גזרה מלכות רומי שיבנה בית המקדש והושיבו שלחנות מעכו ועד אנטיוכיה והיו מספקים לעולי הגולה כל צרכם. הלכו הכותים למלך ואמרו לו: ידוע יהיה למלך שכשתבנה העיר לא ישלמו היהודים מסים, אמר להם: מה נעשה וכבר גזרתי שיבנה בית המקדש? אמרו לו: שלח ואמור להם או ישנו ממקומו לבנותו במקום אחר, או יוסיפו או יפחיתו ממדתו חמש אמות, ומעצמם הם חוזרים בהם וכו'.

ועוד שם במדרש (פרשת צו פ"ט עה"פ "עורי צפון ובואי תימן") לכשיתעורר גוג הנתון בצפון יבוא ויפול בדרום. כמה דתימא ושובבתיך וששאתיך והעליתיך מירכתי צפון - מלך המשיח שנתון בצפון יבוא ויבנה את ביהמ"ק הנתון בדרום וכו'". [ואף שלכאורה יוצא שהמדרשים האחרונים חלוקים האם יבנה ביהמ"ק ע"י המלך המשיח אם לא, הרי שהצד השווה שבהן שיבנה בידי אדם.]

ובספר "הררי בשדה" כתב דלכאורה יש הכרח שבנין בית המקדש השלישי יהא בידי אדם שלפי המבואר בירושלמי (יומא פ"ג ה"ו) צריך לבנות את ביהמ"ק לשמה, דאיתא שם "אבני קודש צריך שתהא חציבתן בקודש ובקודש יחצבו וכו'". וכתב שם "קרבן העדה" (ד"ה הוינון סברין) "אבל לצורך גבוה כגון לבנין ביהמ"ק ובגדי כהונה כ"ע לא פליגי דצריך לשמן". וא"כ מבואר שבנין ביהמ"ק צריך להעשות "לשמה", ואם יבנה בידי שמים בדרך נס מה שייך "לשמה" כאן?!

הרמב"ם, בפתיחתו לספר עבודה מביא את הפסוק: "שאלו שלום ירושלים ישליו אוהבין". כבר בפתיחה זו נראה שאפשר למצוא רמז לגישת הרמב"ם, שאוהביה של ירושלים צריכים לשאול ולדרוש בשלומה, כלומר לעשות משהו בפועל, ולא לשבת ישיבה ריקנית ולחכות. כבר בהלכה הראשונה כתב הרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"א ה"א) "מצות עשה לעשות בית לה', מוכן להיות מקריבין בו הקרבנות וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה שנא' "ועשו לי מקדש". וכן בסהמ"צ (מ"ע כ') כתב "שציונו לבנות בית הבחירה לעבודה בו יהיה ההקרבה וכו'", וא"כ מצות בנין הבית היא מ"ע מכלל תרי"ג מצוות. למעשה, רובו של הפרק הראשון בהלכות בית הבחירה מוקדש להלכות השייכות לבניה בפועל כגון סוג האבנים מהם יבנה המקדש, הזמן בו יבנה ע"י העובדים, מי חייב להשתתף במימון וכו'.

ובספר החינוך (מצוה צ"ה), "מצוה לבנות בית לשם ה' שנהיה מקריבים שם קרבנות שנא' "ועשו לי מקדש" ונוהגת מצוה זו בזמן שרוב ישראל על אדמתם, וזו מן המצוות שאינן מוטלות על היחיד כי אם על הציבור כולו". ומ"מ דבריו צריכים לימוד, שהרי מנין לו שמצוה זו נוהגת דוקא בזמן שרוב ישראל בארצם? ותנאי זה לא הוזכר בפוסקים שקדמו לו, ובפרט כידוע שדברי החינוך מבוססים על דברי הרי"ף, הרמב"ם והרמב"ן, והם לא הזכירו תנאי זה, ואף בגמ' לא הוזכר. ואדוּבָה יש הוכחה להיפך שאין צריכים כלל רוב ישראל, שהרי עזרא שעלה מבבל לארץ ישראל כדי לבנות את ביהמ"ק כמו שכתוב במפורש, "כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלקי השמים, והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה, מי בכם מכל עמו יהי אלקיו עמו, ויעל לירושלים אשר ביהודה, ויבן את בית ה' אלקי ישראל הוא האלקים אשר בירושלים" (עזרא א, ב'), ובהמשך שם כאשר מופיע מספרם של העולים כתוב: "כל הקהל כאחד ארבע ריבוא אלפיים שלוש מאות וששים", כלומר רק מיעוט קטן מתוך כל גלות בבל, ובכל זאת עובדה זו לא עכבתם מלבנות את ביהמ"ק.

עכ"פ בין אם נקבל סייג זה ובין אם לא, הרי מבואר שבנין הבית יעשה ע"י בני אדם שיעשו ויעמלו בבנינו. גם המנחת חינוך שם כתב: "וגם היום, אפשר שאם יתנו המלכויות רשות לבנות את ביהמ"ק, מצוה לבנות וכמבואר במדרש בימי ר' יהושע בן חנניה זנתנו רשות והתחילו לבנות, ורבנו נתנאל בעל התוס' רצה לילך להקריב קרבנות בירושלים, א"כ ה"ה לבנות את ביהמ"ק".

אולם, כנגד שיטה זו שבנין הבית השלישי יהיה מעשה ידי אדם, יש מקום רב לומר שלא כן הוא, ובית המקדש השלישי יבנה בצורה נסית בידי ה', רגע כממריה וכהרף עין, מעין תפילתנו בתשעה באב יום חרבן ביתנו בברכת "נחם" - "כי אתה ה' באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה".

איתא בגמ' (סוכה מ"א.) שמתקנות ריב"ז שיהא יום הנף כולו אסור. ואמרינן עלה בגמ' שם: "מאי טעמא? מהרה יבנה ביהמ"ק". ומשמע שם בגמ' אחר השקלא וטריא שהחשש הוא שיבנה ביהמ"ק בליל ט"ז או סמוך לו, ולא יוכלו להקריב את העומר ביום ט"ז מחוסר זמן. כלומר מחמת הפתאומיות בה יבנה לא יספיקו לקצור, לטחון ולהכין את מנחת העומר, ואם יבנה בידי אדם לא שייך כלל חשש זה, שהרי יהיה זמן רב להכין את מנחת העומר, ורש"י שם כתב מפורש: "מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשוכלל הוא, ויגלה ויבא בשמים, שנא' מקדש ה' כוננו ידיך", וכע"ז כתב גם בר"ה (ל.) בסוף העמוד, עי"ש. [אולם א"כ, ישנה סתירה לכאורה בדברי רש"י, שכאן כתב שיהא הבנין השלישי בידי שמים, וביחזקאל משמע מדבריו שיהא בידי אדם, ולהלן נכסה לישוב את הדברים.]

בגמ' בסנהדרין (דף כ"ב:) "רבי אומר: אומר אני כהנים אסורים לשתות יין לעולם... היינו טעמא מהרה יבנה ביהמ"ק, ובעינן כהן הראוי לעבודה וליכא". כלומר, עד כדי כך חששו חכמים שעלולים כהנים לשתות רביעית יין, וא"כ נפסלים מלעבוד, שהרי כהנים שתויי יין אינם רשאים לעבוד במקדש, ופשוט שחשש כזה שמא כהן ששתה יפסל מעבודה אינו שייך אלא בבית מקדש ההוא באופן פתאומי ובצורה נסית. ואף שם כתב רש"י בביאור הגמ', שכהן המכיר את משמרתו אסור לשתות יין לעולם, שיש לחוש שמא יבנה ביהמ"ק פתאום.

במסכת שבועות (דף ט"ו:) כתבו התוס' (ד"ה "אין בנין") שבית המקדש דלעתיד יעשה מאליו בידי שמים כדכתיב "מקדש ה' כוננו ידיך", והוסיפו "וכן מפרש במדרש תנחומא".

גם רבנו בחיי, על הפסוק "ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים" (בראשית כו' יט') - כותב: "טעם הסיפור לפי שהבארות רמז על העתיד, כי "באר מים חיים" רמז לבית המקדש, כדכתיב "מקור מים חיים את ה'", והבאר הראשונה קרא שמה עשק רמז לבית ראשון שנתעסקו עמנו, ועשו עמנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות

עד שהחריבוהו, וקרא שם השניה שטנה, שם קשה מן הראשון רמז לבית שני, שכתוב בו "ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים", וכל ימיו היו לנו לשטן, עד שהחריבוהו וגלינו ממנו גלות רעה. וקרא שם הבאר השלישית רחובות, שלא רבו עליה על שם שכתוב "ורחבה ונסבה למעלה למעלה", ומה שהזכיר שם ה' בבאר השלישית (כי עתה הרחיב ה' לנו) ולא עשה כן בבארות הראשונות מפני ששני בתי מקדש הראשונים היו בנין בשר ודם ע"י שלמה וכורש, אבל השלישי יהא מעשה ה' ובנין שמם, ולא ישלוט בו חרבן. לכן הזכיר בו שמו ית'. ומצאתי מדרש סיוע לזה, שכן דרשו רבותינו ז"ל עה"פ "וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד" (שמואל ב' ה', ז'). מפני מה נקראת על שמו של בשר ודם? אלא לפי שגלוי וידוע לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שבשר ודם בונין אותה ובשר ודם מחריבין אותה, לכן נקראת על שמו של בשר ודם, אבל לעתיד לבא היא נקראת על שמו יתברך, שנא' "והלכו אליך שחוח בני מענין והשתחוו להדום רגליך קראו לך עיר ה' ציון קדוש ישראל". עכ"ד.

וכתב בספר "בית הלוי" על התורה (פרשת תולדות ד"ה "ובדברים") "עיקר ביהמ"ק הניתן לישראל הוא הבית השלישי שיבנה בקרוב בימנו אמן, שהוא יהיה קיים לעולם, ועיקר ההבטחה של ושכנתי בתוכם הוא עליו, ועליו התפללו בשירת הים "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך", דזהו הבית השלישי שאין בנינו בשר ודם כראשונים, רק ירד מן השמים בנוי ומשוכלל".

אם כן יוצא למעשה שישנן שתי תפיסות מנוגדות כיצד יבנה ביהמ"ק השלישי. לתפישה השניה, שיבנה בידי שמים, מובן למה עלינו להחשות בנושא זה, שהרי הוא ירד שלם ומשוכלל, ואין אנו יכולים לעורר את האהבה עד שתחפץ, אולם לשיטת הרמב"ם וסיעתו מה מעכב?

שמה נאמר, אנו היום כולנו טמאי מתים ואסורים לעלות בהר, וא"כ עד שלא יהא אפר פרה אדומה המטהר, לא נוכל לעסוק במצוה זו. נראה, שאין בכח טיעון זה די, שהרי פסק הרמב"ם במקום אחר שהיו נכנסים בטומאה לביהמ"ק כדי לבצע תיקונים אם אין מוצאים טהורים לבצע עבודה זו כיון שטומאה דחוויה בציבור. מפסק זה של הרמב"ם ניתן להסיק שאיש מותר לבצע תיקונים בטומאה ק"ו שמותר לבנותו בטומאה (כך מסיק הרב פרנק

בספרו "מקדש מלך".*

אולם נראה שאפשר לטעון בפשטות שבמצבנו כיום אי אפשר לבנות את ביהמ"ק, שהרי הרמב"ם עצמו כותב בהלכות מלכים (פי"א ה"א): "המלך המשיח עתיד לעמוד, ולהחזיר מלכות דוד ליטנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש, ומקבץ נדחי ישראל וכו'". הרי שבנין ביהמ"ק הוא מתפקידי המלך המשיח, והוא יהיה הפועל והעורך בדבר זה. אלא שאין פירוש זה מוכרח, שאפשר להסביר שכוונת הרמב"ם היא, שאם יצטרכו הדברים הללו עדיין להעשות - יעשו על ידו, אולם אם כבר יהיו עשויים, יהיו למלך המשיח "עיסוקים" אחרים, כמו שאם לדוגמא נדחי ישראל כבר יתקבצו לארץ קודם ביאת המשיח, נניח שתימשך ההתעוררות היהודית בעוצמה לעלות לארץ ותרחב גם לשאר הגלויות, הרי שהמשיח ימלא תפקידים אחרים, ואין דברים אלו אלא דוגמא בלבד. וראיה לכך שלא התכוון הרמב"ם לומר בלשון מוכרח אלא בלשון אפשר, נראה להביא מדבריו עצמו שהרי כתב בהמשך (שם פי"ב ה"ב): "וכל הדברים האלה וכיוצא בהם לא ידע אדם אין שיהיו עד שיהיו, שדברים שתומים הם אצל הנביאים, וגם החכמים אין להם קבלה בדברים האלו לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו". וראיה מכרעת ניתן אולי להביא במעשה דר' יהושע בן חנניה שהובא לעיל, שניסו לבנות בזמנו את ביהמ"ק - וזאת בלא משיח.

ונראה לבאר דבר זה ע"פ דברי ר' דוד פרידמן זצ"ל (בספר "דרישת ציון") שהרי הגמ' בסנהדרין (דף כ':) אומרת, ששלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ: להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות את בית הבחירה, ומסקנת הגמ' שם אחר השקלא וטריא שסדר שלושת המצוות הללו הוא בתחילה מלך, אח"כ השמדת זרעו של עמלק ולבסוף בנין בית הבחירה, וא"כ מכאן מוכח שבנין בית הבחירה הוא תפקיד המלך. אולם שוב ניתן להקשות על שיטה זו, שהרי בימי ריב"ח ניסו לבנות את ביהמ"ק וזאת ללא מלך. אולי מחוסר תשובה ברורה ומכרעת בנושא זה, הגיע הרב טוקצינסקי (שהיה מגדולי הבקיאים בנושא סבוך זה) למסקנה, שחוסר היכולת לבנות כיום בית מקדש נעוץ בסיבה הרבה יותר פשוטה.

*אכן יש סברה הפוכה שלהמשיך דבר מכוח טומאה דחוויה אמרינן, אבל לא להתחיל דבר בטומאה מראשיתו. וכע"ז אמרינן גבי חנוכה מדוע נתגלה להם שמן טהור, והלא טומאה דחוויה בציבור. (הערת העורך)

"אולם בכל אשר תערוג נפשינו לבנין בית קדשנו הנה בטרם יבוא משיח צדקנו מונחים לפנינו כמה מכשולים המעכבים את הביצוע... הן מצד הקושי למצא גבולי המקומות של העזרות, האולם, ההיכל וכו' והן מצד חסרון שמוש במצבנו העכשווי. ומוסיף שם הרב טוקצ'נסקי, ומונה את הבעיות הטכניות של קביעת מיקומים שונים לגבי הבניה, שבלעדם לא שייכת כלל אפשרות כזו. כאן כבר לא ניתן להקשות מה שהקשינו קודם ממעשה דריב"ח, כי ריב"ח ראה בעצמו את בית המקדש בבנינו, ולפי חשבון השנים עברו רק שלושים ושתיים שנים מחרבן ביהמ"ק עד אז, ולכן כולם זכרו אותו היטב.

יוצא א"כ, שבין אם יבנה ביהמ"ק בידי אדם ובין אם יבנה בידי שמים עלינו כרגע להמתין. אולם גם במחלוקת לגבי האופן בו יבנה, היו שניסו ליישב את ההדורים ולומר שלא פליגי. בעל תפארת ישראל (מידות פ"א, מ"א) מבאר שהמדרשות שמורים דלעתיד יבנה ביהמ"ק בידי שמים, דברי אגדה הם, ואין למדים מהם (וזו כנראה גם דעת הרמב"ם), אלא ר"ל שהקב"ה יסייעם בדרך נס שיבנהו, ובזה מתאחדות שתי השיטות.

גם בעל "הערוך לנר" (סוכה דף מ"א. ד"ה אי נמי) מישב סתירה זו בעקרון דומה, שלמעשה שתי הגישות משלימות זו את זו: "לכן נראה לענ"ד, דודאי ביהמ"ק לעתיד לבוא יבנה בנין ממש בידי אדם, ומה שנא' "מקדש ה' כוננו ידיך" שנדרש בתנחומא שירד למטה, הוא ביהמ"ק רוחני שיבא לתוך ביהמ"ק הנבנה גשמי כנשמה בתוך הגוף, וכמו שירד במשכן ובבית המקדש האש של מעלה לתוך האש של הדיוט שנבער בעצים". לפי זה יובנו גם דברי רש"י הסותרים לכאורה, שביחזקאל נראה שסובר שיבנה בידי אדם, ובגמרות דלעיל נראה שסובר שיבנה בידי שמים, וא"כ אפשר לקיים שניהם, שבכל מקום רש"י הדגיש את הפשט העולה מן המקורות שנידונו אבל "הלכה למעשה" מה שיהיה זה שילוב של שתי הגישות.*

*ואולי יש להביא אסמכתא מן המקרא במה שנאמר: "מקדש ה' כוננו ידיך", שאף שעפ"י הטעמים והפשט הרי קריאתו: "מקדש! ה', כוננו ידיך" - ידיו של הקב"ה. מ"מ המילים לכשלעצמם מורות: "מקדש ה' - כוננו ידיך" - אתה האדם. עוד י"ל ע"ד הפשט ש"כוננו" אינו בנין, אלא תוספת שלמות והשלמת הבנין, וזה ברור. (הערוך)